

आर्थिक बर्ष २०८०।८१ मा
स्थानीय तहहरूबाट सञ्चालन गरिने स्वास्थ्य तर्फका
सशर्त अनुदान अन्तर्गतका कृयाकलापहरू संचालन सम्बन्धी मार्गदर्शन

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
रामशाहपथ, काठमाण्डौ

साउन २०८०

कार्यक्रमको विवरण

ब.उ.शि.नं. ३७००३१०२ आयुर्वेद सेवा कार्यक्रम
१८६

समष्टिगत मार्गदर्शन

स्वास्थ्य क्षेत्रसँग संबद्ध कार्यक्रमहरू निर्दिष्ट उद्देश्य बमोजिम कार्य सञ्चालनमा एकरूपता तथा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनका लागि सहजीकरण गराउने उद्देश्यले समष्टिगत रूपमा देहाय बमोजिमको मार्गदर्शन गरिएको छ। कार्यक्रम सम्पन्न भएपश्चात स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय एवं कार्यक्रमसँग सम्बद्ध विभाग, महाशाखा, केन्द्र लगायतका निकायमा उल्लेखित कार्यक्रम सम्बन्धी प्रतिवेदन पठाउनुपर्नेछ। स्थानीय तहको आन्तरिक श्रोतबाट सञ्चालित स्वास्थ्य क्षेत्र सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको विवरण समेत प्रतिवेदनमा समावेश गर्नुहुन अनुरोध छ।

- कार्यक्रम तथा स्वास्थ्य सेवाको प्रवाह एवं सेवाको उपयोगबारेको विवरणका आधारमा कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन रूपमा गरिने हुँदा स्थानीय तह अन्तर्गत प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवाको तथ्याङ्कीय विवरण स्वास्थ्य सूचना प्रणालीमा नियमित रूपमा प्रविष्ट गर्नु, गराउनुपर्नेछ। साथै अन्य व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको मापदण्ड अनुसार आपूर्ति लगायतका तथ्याङ्कको सम्बन्धित प्रणालीमा प्रविष्टि तथा प्रतिवेदन गर्नुपर्नेछ।
- कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक प्राविधिक सहयोग तथा सहजीकरणका लागि प्रदेश कार्यालय, स्वास्थ्य निर्देशनालय, सामाजिक विकास मन्त्रालयका साथै संघीय तहका कार्यक्रमसँग सम्बन्धित महाशाखाहरू, केन्द्र लगायतका निकायहरूसँग समन्वय गर्नु हुनेछ। प्रदेश तथा संघस्तरबाट आवश्यकता अनुसार कार्यक्रमहरूको सञ्चालनमा सहजीकरण तथा अनुगमनको व्यवस्था गर्नुहुनेछ।
- कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि विनियोजित रकम कम हुन गएमा वा कार्यक्रम विस्तार गरी सञ्चालन गर्न आवश्यक भएमा दोहोरो बजेट नहुने गरी स्थानीय तहबाट थप श्रोत परिचालन गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुहुनेछ।
- स्थायी कर्मचारीहरूको तलब, महगी भत्ता, स्थानीय भत्ता, पोषाक लगायत अनिवार्य दायित्वका कार्यलाई प्राथमिकताका दिई कार्यक्रम प्रभावित नहुने गरी बजेटको व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ। अनिवार्य दायित्व तथा निश्चित कार्यक्रमका लागि विनियोजित रकम सोहि प्रयोजन र उद्देश्य अनुरूप खर्च गर्नुपर्नेछ।
- कार्यक्रम सञ्चालनका लागि विनियोजित बजेट सम्बन्धमा यस निर्देशिकामा बाँडफाँडका आधार उल्लेख गरिएकोमा सोहि बमोजिम तथा बाँडफाँडका आधार उल्लेख नगरिएकोमा कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको उद्देश्य र अपेक्षित लक्ष्य अनुरूप हुने गरी स्थानीय आवश्यकता अनुसार बजेटको बाँडफाँड गरी कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्नेछ।
- महामारीजन्य अवस्थाको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा नियन्त्रणका लागि आवश्यकता अनुसार प्रदेश तथा संघसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्नुहुनेछ।
- औषधि तथा औषधीजन्य सामग्री खरिद गर्दा संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त नहुने वा कम मात्रामा प्राप्त हुने तथा स्थानीय तहमा बढि आवश्यक हुने औषधि तथा सामग्रीहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्नेछ। औषधि खरिदका लागि सशर्त अनुदान रकम अपुग हुने भएमा सम्बन्धित स्थानीय तहबाट नै रकम व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ।
- स्वीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा प्रचलित कानून बमोजिमका साथै अर्थ मन्त्रालयबाट जारी गरिएको कार्य सञ्चालन निर्देशिका र बजेट कार्यान्वयन मार्गदर्शन अनुरूप कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेछ।
- कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धमा कुनै समस्या हुन गएमा वा थप जानकारी आवश्यक भएमा कार्यक्रमसँग संबद्ध यस मन्त्रालय अन्तर्गतका विभाग, महाशाखा, केन्द्र वा शाखा लगायतका निकायसँग समन्वय गर्नुहुनेछ।

विशेष निर्देशन: ब.उ.शि.नं. ३७०००११४ स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम

- निर्माणाधिन ५।१०।१५ शैया आधारभूत अस्पतालको सृजित दायित्व रनिड विलको आधारमा भुक्तानी गर्नु पर्नेछ। निर्माण शुरु नभएका स्थानीय तहहरूबाट सो रकम कुनैपनि कार्यमा खर्च गर्न पाइने छैन।
- आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र/स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माणका लागि विनियोजित रकम प्रचलित सार्वजनिक खरिद ऐन/नियम बमोजिम खर्च गर्नु पर्नेछ।

अनुसूची २
कार्यक्रम सम्पन्न प्रतिवेदन नमूना

१. कार्यक्रमको नाम:
२. स्वीकृत बजेट र खर्च शीर्षक नं:
३. कार्यक्रमको संक्षिप्त परिचय तथा उद्देश्य:
४. कार्यक्रम सञ्चालन प्रकृया:
५. कार्यक्रम सञ्चालन स्थान र मिति:
६. कार्यक्रममा संलग्न जनशक्तिको नामावली:
७. कार्यक्रमका सबल पक्ष:
८. कार्यक्रममा सुधार गर्नु पर्ने पक्ष:
९. खर्च रकमको विस्तृत विवरण

सि.न	विवरण	प्रस्तावित/चिनियोजित रकम	खर्च रकम	बाँकी
१	सहभागी भत्ता	५०००.००	३०००.००	२०००.००
२				
३				
जम्मा				

१०. सहभागीहरूको नाम र कार्यालय:
११. फोटो तथा अन्य विवरण:

ब.उ.शि.नं. ३७००३१०२ आयुर्वेद सेवा कार्यक्रम

नेपालको संविधान २०७२ मा नेपालको परम्परागत चिकित्सा पद्धतिको रूपमा रहेको आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा र होमियोप्याथिक लगायतका स्वास्थ्य पद्धतिको संरक्षण र प्रवर्धन गर्ने भनी प्राथमिकताका साथ उल्लेख गरिएको छ। संविधानका अनुसूचीहरूमा आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्साका विभिन्न आयामलाई महत्वपूर्ण स्थान दिइएको छ।

पन्ध्रौं पञ्च बर्षिय योजनामा आयुर्वेद प्राकृतिक चिकित्सा तथा अन्य चिकित्सा पद्धतिहरूको योजनावद्ध विकास र बिस्तार गर्ने रणनीति उल्लेख छ। स्थानीय स्तरमा उपलब्ध औषधीजन्य जडीवुटी, खनिज एवं जान्तव द्रव्यको पहिचान, संरक्षण, संकलन, प्रवर्धनको लागि संरचना निर्माण गरिने, प्रचलित प्राकृतिक चिकित्सा, वैकल्पिक तथा अन्य चिकित्सा पद्धति तथा सेवाहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा सूचीकृत, व्यवस्थित गर्दै आयुर्वेद, पञ्चकर्म, योग र प्राकृतिक चिकित्साको विशिष्टकृत सेवा सहितको राष्ट्रिय आयुर्वेद, योग, ध्यान, प्राणायाम मनोपारामर्श, पञ्चकर्म तथा प्राकृतिक चिकित्सा सेवा केन्द्रको स्थापना गरी स्वास्थ्य पर्यटनलाई प्रवर्धन गरिने र “मेरो स्वास्थ्य मेरो जिम्मेवारी” लाई प्रभावकारी बनाउन स्वस्थ भान्साको अवधारणा अनुरूप स्वस्थ खानाको प्रयोग गर्न हरेक नागरिकलाई सुसूचित गर्दै स्वस्थ वातावरण र सक्रिय जीवनशैलीको प्रवर्धन गर्न साइकल लेन, एक घर एक करेसावारी, सार्वजनिक पार्क, व्यायामहल, योगाभ्यास तथा पञ्चकर्म केन्द्रको निर्माण तथा स्थापनाको लागि सरोकारवालासंग समन्वय तथा पैरवी गर्ने उल्लेख छ।

आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा सेवा व्यवस्थापन तथा प्रवाहका लागि संघमा केन्द्रिय आयुर्वेद चिकित्सालय र होमियोप्याथीक अस्पताल, प्रदेश स्तरमा आयुर्वेद चिकित्सालयहरू, ७७ वटै जिल्लामा जिल्ला स्तरीय आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्था तथा स्थानीय स्तरमा ३०५ वटा आयुर्वेद औषधालयवाट आयुर्वेद स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भै ७५३ स्थानीय तह मध्ये ३१३ मा आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाको सेवा विस्तारित छ भने बाँकी ४४० स्थानीय तहमा सेवा विस्तारित हुन जरूरी छ। यस सन्दर्भमा स्थानिय तह अन्तर्गत आयुर्वेद संस्थाहरूमा संघिय सशर्त अनुदानवाट यस आ.व.मा सञ्चालन हुने देहाय बमोजिमका कार्यक्रमहरूको गुणस्तरीय सञ्चालन, व्यवस्थापकीय पक्षको सुधार तथा कार्यक्रम सञ्चालनमा एकरूपता ल्याउन यो मार्गदर्शन तयार पारीएको छ।

पुनश्च:- यस मार्गदर्शनमा एक औषधालयको लागि बजेट तथा कार्यक्रम तयार गरिएको हो। स्थानिय तहमा एक भन्दा बढी औषधालय रहेको खण्डमा औषधालय संख्याको आधारमा प्रत्येक औषधालयलाई यसै अनुपातमा बजेट तथा कार्यक्रम हुनेछ।

१) कार्यक्रमको नाम:- औषधि खरिद

परिचय	गुणस्तरीय औषधि र स्वास्थ्य सामग्रीको सहज तथा प्रभावकारी आपूर्ति एवं उपयोगलाई सुनिश्चित गर्दै आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सेवा लिन आउने सेवाग्राहीलाई तोकिएका औषधि निःशुल्क रूपमा निरन्तर उपलब्ध गराउने उद्देश्यले यो कार्यक्रम राखिएको हो।
उद्देश्य	निःशुल्क अत्यावश्यक औषधिहरूको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने। स्थानीय रूपमा देखिने रोगहरूको प्राथमिकता अनुसार निरन्तर व्यवस्था हुने गरि आवश्यक आयुर्वेद औषधि खरिद गर्ने। निःशुल्क औषधि सहितको सेवा निरन्तर प्रवाह गर्ने।
अपेक्षित प्रतिफल	अत्यावश्यक औषधि सहितको सेवा नियमित उपलब्ध हुनेछ।
सन्चालन प्रकृया	संचालन गर्ने निकाय: आयुर्वेद औषधालयहरू। संचालन विधि: आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाको विरामी तथ्यांक अनुसार खरिद गर्ने आयुर्वेद औषधिको प्राथमिकता एवं परिमाण निर्धारण गर्ने। औषधि खरिद गर्दा अनुसूची-५ अनुसारका निःशुल्क बितरण गरिने अत्यावश्यक आयुर्वेद औषधिहरूको मिति २०७४।७।२३ को स्वीकृत सूची अनुसारका २३ वटा औषधि खरिद गर्नु पर्नेछ। प्राप्त बजेटको परिधी भित्र रहि प्रचलित कानून बमोजिम औषधि खरिद गर्ने

	<p>यसरी औषधी खरिद गर्दा उपलब्ध भएसम्म GMP कुशल उत्पादन अभ्यास प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको उद्योगबाट उत्पादित औषधीलाई प्राथमिकता दिई खरिद गर्ने।</p> <p>खरिद गरिने औषधिको औषधि व्यवस्था विभागमा दर्ता भई नविकरण समेत भएको उत्पादन अनुज्ञा पत्र र बजार विक्रिवितरण प्रमाण पत्र अनिवार्य रूपमा पेश गर्नु पर्नेछ।</p> <p>अनुसूचि ६ बमोजिमको गुणस्तर परिक्षण प्रतिवेदन र चूर्ण औषधीहरूको हकमा मान्यता प्राप्त औषधी परिक्षण प्रयोगशालाबाट microbial test comply भएको प्रमाणपत्र र औषधी दाखिला प्रतिवेदनको छायाँप्रति सहित औषधी दाखिला भएको मितिले १ महिना भित्र आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा विभागमा अनिवार्य रूपमा पठाउनुपर्नेछ।</p> <p>औषधि खरिद गर्दा गुणस्तर परिक्षण गरी रेकर्ड अद्यावधिक हुनु पर्नेछ।</p> <p>औषधिको गुणस्तर परीक्षण अनुसूची-६ मा तोकिए बमोजिम हुनेछ। खरिद सम्बन्धमा अनुसूचि- ८ बमोजिम को फारम भरि अद्यावधिक गर्नुपर्ने छ।</p> <p>लक्षित समूह: सेवाग्राहीहरू।</p> <p>कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने समय:- कार्य योजना अनुसार।</p>
बजेट बाँडफाँड	<p>जम्मा विनियोजित एकमुष्ट बजेट मध्ये मार्गदर्शनमा उल्लेखित कार्यक्रमका लागि तोकिएको बजेटबाट बाँकि हुन आउने रकमबाट औषधि खरिद गर्ने।</p> <p>बाँकि हुन आउने रकमबाट औषधि खरिद गर्ने।</p>
सन्दर्भ सामाग्री	निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड आदि तथा अन्य प्रचलित ऐन नियम।

२) कार्यक्रमको नाम:- जेष्ठ नागरिकको लागि स्वास्थ्य प्रवर्धन सेवा कार्यक्रम

परिचय	आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सेवा लिन आउने जेष्ठ नागरिक सेवाग्राहीहरूको पहिचान गरी नियमित रूपमा स्वास्थ्य जाँच तथा प्रवर्धन गर्न यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो।
उद्देश्य	जेष्ठ नागरिकहरूको शारीरिक जाँच गरी रसायन चिकित्सा र योगको माध्यमबाट स्वास्थ्य संरक्षण, प्रवर्धन र उचित परामर्श दिने।
अपेक्षित प्रतिफल	जेष्ठ नागरिकहरूले नियमित रूपमा आवश्यक सेवा एवं औषधोपचार प्राप्त गर्नेछन्। योग तथा उपयुक्त आहारविहार अपनाएर जीवनशैली परिवर्तन गरी स्तरीय जीवनयापन गर्न सक्नेछन्। रसायन औषधिहरूको प्रयोगबाट जेष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य संरक्षण र प्रवर्धन भएको हुनेछ।
सन्चालन प्रकृया	<p>कार्यक्रम संचालन गर्ने निकाय:- आयुर्वेद औषधालयहरू।</p> <p>संचालन विधि: आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सेवा लिन आउने जेष्ठ नागरिक सेवाग्राहीको पहिचान गरी नियमित रूपमा स्वास्थ्य जाँच गर्ने।</p> <p>आचार रसायन, आहार-विहार, व्यायाम, योग तथा पूर्वपञ्चकर्म विधिको आधारमा सेवा प्रदान गर्न आवश्यक तोकिए बमोजिमका औषधिहरू बजेट शिर्षकमा व्यवस्था भए बमोजिमको बजेटको परिधि भित्र रहि औषधी खरिद गर्ने।</p> <p>समुदायमा स्वास्थ्य सेवाबाट बञ्चित, आर्थिक रूपले विपन्न वर्गका जेष्ठ नागरिकहरूका लागि काम गरिरहेका स्थानीय संघ संस्थाहरू, बृद्धाश्रम, योग केन्द्रहरूसंग समेत समन्वय गर्न सकिनेछ।</p> <p>कार्यक्रमको अभिलेख अनुसूची -३ बमोजिम अद्यावधिक राख्नु पर्ने छ।</p> <p>यस कार्यक्रमको प्रतिवेदन तोकिएको ढाँचामा सम्बन्धित निकायमा पठाउनु पर्नेछ।</p> <p>कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने समय:- कार्यालय समयमा नियमित रूपमा।</p> <p>लक्षित समूह:- जेष्ठ नागरिकहरू।</p>

बजेट बाँडफाँड	५०,०००/- (तोकिए बमोजिमका औषधी खरिद गर्ने)।
सन्दर्भ सामाग्री	निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड आदि तथा अन्य प्रचलित ऐन नियम।

३. कार्यक्रमको नाम- स्तनपायी आमालाई मातृशिशु सुरक्षार्थ दुग्धबर्धक जडिबुटी तथा अन्य औषधि वितरण कार्यक्रम

परिचय	मातृशिशु स्वास्थ्य र स्तनपानको महत्व बुझाउन, आमा र बच्चाको स्वास्थ्य सुधार गर्न तथा कुपोषणजन्य रोगबाट बचाउन, सुत्केरी महिलालाई शतावरी चूर्ण वितरण गरि पर्याप्त दूध बढाउन यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो।
उद्देश्य	आमा र बच्चाको स्वास्थ्य सुधार गर्ने तथा कुपोषणजन्य रोगबाट बचाउने। स्तनपानको महत्वबारे स्तनपायी महिलाहरूलाई जनचेतनामूलक स्वास्थ्य शिक्षा प्रदान गर्ने। मातृशिशु मृत्युदर घटाउने।
अपेक्षित प्रतिफल	शतावरी चूर्ण, दशमूल तेलको समेत प्रयोगबाट शिशु र आमाको स्वास्थ्यमा सुधार हुनेछ। स्तनपायी महिलाहरू आफ्नो शिशुलाई स्तनपान गराउन उत्प्रेरित हुने छन्। बच्चाको शारीरिक र मानसिक वृद्धि र विकासमा सघाउ पुग्नेछ। कुपोषणजन्य रोगहरूको रोकथाम हुनेछ। बाल मृत्युदर घटाउन मद्दत पुग्नेछ।
सन्चालन प्रकृया	कार्यक्रम संचालन गर्ने निकाय:- आयुर्वेद औषधालयहरू। संचालन विधि:- स्वास्थ्य संस्थामा आउने समबन्धित सेवाग्राहीलाई अनुसूची - ४ मा तोकिए बमोजिमको औषधिका साथै दशमूल तेल समावेश गरी नियमित रूपमा सेवा प्रदान गर्न आवश्यक औषधिहरू बजेट शिर्षकमा व्यवस्था भए बमोजिमको बजेटको परिधि भित्र रहि औषधी खरिद गर्ने। स्वास्थ्य स्वयंसेविका समेतको समन्वयमा सुत्केरी महिलाको लगत संकलन गर्ने। शिशु र आमाको नियमित रूपमा स्वास्थ्य जाँच गर्नुपर्नेछ। आवश्यकतानुसार सुत्केरी महिलाको पर्याप्त दूध बढाउन शतावरी (कुरिलो चूर्ण) ६ महिनासम्म खुवाउनुपर्नेछ। तत्काल सुत्केरी भएको अवस्था छ भने आमालाई एक महिनासम्म दशमूल तेलको मालिस प्रयोग गर्न दिनुपर्नेछ। मातृशिशु स्वास्थ्य र स्तनपानको महत्व बुझाउन बर्थिड सेन्टर, खोपकेन्द्र, पूर्व प्रसूति जाँच गर्ने स्थानहरूसंग समेत समन्वय गर्न सकिनेछ। कार्यक्रमको अभिलेख अनुसूची-३ बमोजिम अद्यावधिक राख्नु पर्नेछ। लक्षित समूह:- स्तनपायी महिला (बच्चा जन्मेपछि ६ महिना सम्म)। कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने समय:- आयुर्वेद औषधालयहरूबाट नियमित।
बजेट बाँडफाँड	५०,०००/- (तोकिए बमोजिमका औषधी खरिद गर्ने)
सन्दर्भ सामाग्री	निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड आदि तथा अन्य प्रचलित ऐन नियम।

४ पंचकर्म/पूर्वकर्म कार्यक्रम

परिचय	पूर्वकर्म कार्यक्रमका माध्यमबाट आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आउने सेवाग्राहीहरूको उपचार तथा स्वास्थ्य प्रवर्धन गर्न यो कार्यक्रम संचालन गरिएको हो।
उद्देश्य	आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आउने सेवाग्राहीहरूको जाँच गरी पूर्वकर्मको माध्यमबाट आवश्यक उपचार, स्वास्थ्य संरक्षण, प्रवर्धन गर्ने।

अपेक्षित प्रतिफल	यस सेवाबाट बिरामीहरू तथा सेवान्नाहीहरूको आवश्यक उपचार, स्वास्थ्य संरक्षण, प्रवर्धन र पुनर्स्थापनामा सघाउ पुग्नेछ।
सन्चालन प्रकृया	कार्यक्रम संचालन गर्ने निकाय:- आयुर्वेद औषधालयहरू। संचालन विधि: आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आएका सेवान्नाहीलाई स्वास्थ्य जाँच गरि समस्याको पहिचान गरी आवश्यकता अनुसार पूर्वकर्म सेवाका लागि सिफारिस गर्ने। पंचकर्म अन्तर्गत पूर्वकर्मको रूपमा स्नेहन, स्वेदन, शिरोधारा, कटीवस्ति, ग्रीवा वस्ति, नस्य आदि आवश्यकतानुसार संचालन गर्ने। स्वेदन कर्म को लागि अनुसूची-२ बमोजिम का द्रव्य रोगानुसार प्रयोग गर्ने। पूर्वपञ्चकर्म कार्यक्रम संचालन भएका आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सेवा प्रयोजनका लागि अनुसूची १ मा तोकिए बमोजिमको फाराम भर्ने। लक्षित समूह:- आयुर्वेद संस्थाहरूमा उपचारार्थ आएका सेवान्नाहीहरू। कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने समय:- कार्यालय संचालन रहने समयमा नियमित रूपमा।
बजेट बाँडफाँड	१,००,०००। औषधि खरिद, संचालन तथा व्यवस्थापनमा खर्च गर्ने।
सन्दर्भ सामाग्री	निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड आदि तथा अन्य प्रचलित ऐन नियम।

५. विद्यालय आयुर्वेद तथा योग शिक्षा कार्यक्रम

परिचय	स्वस्थवृत्त (दिनचर्या, ऋतुचर्या, आहारविहार आदी), सद्वृत्त, आचार रसायन, जीवनशैलीसम्बन्धी सचेतना तथा स्थानीयस्तरमा प्राप्त हुने जडिबुटीको उपयोगिता बारे जानकारी गराउन र योगको बारेमा जानकारी दिनुका साथै योगका विभिन्न क्रियाकलापहरूको अभ्यास गराउन विद्यालय आयुर्वेद स्वास्थ्य तथा योग शिक्षा कार्यक्रम राखिएको हो।
उद्देश्य	स्वस्थवृत्त (दिनचर्या, ऋतुचर्या, आहार, विहार आदि), स्वस्थ जीवनशैली सम्बन्धी सचेतना गराउने। योगको बारेमा जानकारी दिने तथा योगका विभिन्न क्रियाकलापहरूको अभ्यास गराउने। घर वरिपरिका जडिबुटी र यिनको उपयोगको सम्बन्धमा सामान्य जानकारी गराउने।
अपेक्षित प्रतिफल	स्वस्थवृत्त (दिनचर्या, ऋतुचर्या, आहार, विहार आदि), स्वस्थ जीवन शैली सम्बन्धी सचेतना प्राप्त भई स्वस्थ समाज निर्माण भएको हुनेछ। स्थानीयस्तरमा प्राप्त हुने जडिबुटीको उपयोगिता बारे जानकारी भई विद्यालय परिसर तथा आफ्नो घरवरिपरि पनि रोप्न प्रोत्साहित हुनेछन्। स्वस्थ जीवनका लागि योगको महत्व बारेमा जानकारी प्राप्त भई योग अभ्यास आफूले पनि गर्ने र अरुलाई पनि सिकाउने छन्।
सन्चालन प्रकृया	सन्चालन गर्ने निकाय:- आयुर्वेद औषधालयहरू। संचालन विधि: विद्यालय आयुर्वेद तथा योग शिक्षा कार्यक्रम संचालनका लागि सम्बन्धित विद्यालयबाट प्रतिवद्धता पत्र लिई दुई वटा माध्यामिक विद्यालय छनौट गर्ने। प्रत्येक विद्यालयका प्रधानाध्यापक, स्वास्थ्य तथा शारिरीक शिक्षा विषयका शिक्षक, नर्सिङ कर्मचारी (विद्यालय नर्सिङ कार्यक्रम संचालन भएको विद्यालयको हकमा) समेत प्रति विद्यालय कम्तिमा चार जना शिक्षक/ शिक्षिकालाई विभागले तयार गरेको Module For Ayurveda and Yoga Education at School मा आधारित रहि अभिमुखीकरण तालिम कार्यक्रम संचालन गर्ने। तालिम प्रदान गरिएका विद्यालयका सम्बन्धित शिक्षक/शिक्षिका मार्फत नियमित रूपमा हप्तामा कम्तिमा १ कक्षाका दरले उल्लेखित मोड्युलमा आधारित रहि कार्यक्रम संचालन गर्न प्रोत्साहन गर्ने। त्यसका लागि विद्यालयमा नियमित समय छुट्याउन विद्यालय व्यवस्थापन समितिसंग छलफल गरि पहल गर्ने।

	विद्यार्थिहरू माझ योगाभ्यास प्रतिस्पर्धा गराइ उत्कृष्ट विद्यार्थिलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने छ । सम्बन्धित औषधालयको एक जना प्राविधिक कर्मचारीलाई फोकल पर्सन तोक्ने। उक्त फोकल पर्सनले विद्यालयमा योगाभ्यास गराउनुका साथै त्रैमासिक रूपमा विद्यालय योग शिक्षा कार्यक्रम संचालनको अनुगमन तथा समन्वय गरि विभागमा अनिवार्य रूपमा प्रतिवेदन पठाउने।
बजेट बाडफाँड	७०,०००/-
सन्दर्भ सामाग्री	Module for Ayurveda and Yoga Education at School तथा अन्य प्रचलित ऐन नियम ।

६. नागरिक आरोग्य कार्यक्रम अभियान संचालनार्थ

परिचय	नागरिकलाई शारीरिक व्यायाम, योग र आरोग्य सेवाको विस्तार तथा स्वच्छ र सन्तुलित आहारमा जोड दिई स्वस्थ जीवनशैली अपनाउन अभिप्रेरित गरिने नेपाल सरकारको बार्षिक नीति तथा कार्यक्रम अनुसार स्थानीय तहसंगको सहकार्य र आम नागरिकको सहभागितामा नागरिक आरोग्य अभियान संचालनार्थ यो कार्यक्रम राखिएको हो।
उद्देश्य	“मेरो स्वास्थ्य, मेरो जिम्मेवारी” को मूल मर्ममा रहि आफ्नो र समुदायको स्वास्थ्यको जिम्मेवारी बोध गरि स्थानीय तहमा स्वस्थ जीवनशैली अवलम्बनका लागि अभियानमूलक कार्यक्रमका रूपमा नागरिक आरोग्य अभियान संचालन गर्ने।
अपेक्षित प्रतिफल	नागरिकहरू आफ्नो र समुदायको स्वास्थ्य प्रति सचेत भएको हुनेछन। स्वस्थ जीवनशैली अवलम्बनको माध्यम बाट नागरिकको स्वास्थ्य प्रवर्धन भएको हुनेछ। विभिन्न सर्ने तथा नसर्ने रोगहरू न्यूनीकरण गर्न सघाउ पुग्नेछ।
संचालन प्रकृया	कार्यक्रम संचालन गर्ने निकाय:- आयुर्वेद औषधालय। संचालन विधि:- सामूहिक रूपमा योग एवं सकारात्मक जीवनशैली (आयुर्वेद जीवनशैली एवं स्वस्थकर आहार विहार) सम्बन्धी जानकारी दिने व्यवस्था मिलाउने। स्थानीय जडिबुटी परिचय, प्रयोग, रोपण एवं संरक्षण सम्बन्धी अभियानमूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने। उल्लेखित कार्यक्रम बाहेक थप बजेटको सुनिश्चितता भै पालिकाबाट सम्बन्धित कुनै बडामा स्थापना हुने नागरिक आरोग्य सेवा केन्द्रको हकमा आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा विभागको समन्वय र परामर्श अनुसार खर्च बाँडफाँड गरि व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ। लक्षित समूह:- आम सेवाग्राहीहरू।
बजेट बाँडफाँड	३०,०००/- (व्यवस्थापन खर्च)
सन्दर्भ सामाग्री	नागरिक आरोग्य कार्यक्रम संचालन निर्देशिका- २०७६, अन्य निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड आदि तथा अन्य प्रचलित ऐन नियम।

अनुसूचीहरू
अनुसूची १
पंचकर्म (पूर्वकर्म) सेवा सम्बन्धि फाराम

१. नाम, थर:-
२. उमेर:-
३. लिङ्ग:-
४. ठेगाना:- महा/उप/नगरपालिका/गाउँपालिका वडा नं.
५. पेशा:-
६. सम्बन्धित विरामी वा अभिभावकको दस्तखत:
८. कार्यालय प्रयोजनको लागि (२ प्रति मध्ये १ प्रति सेवामाहीलाई)
(क) मूल दर्ता नं.
(ख) सहायक रजिष्टर दर्ता नं.
९. सेवा: योग, पूर्वकर्म: स्नेहन र स्वेदन, शिरोधारा, प्रतिमर्स नश्य कर्म तथा अन्य सेवाहरू।

अनुसूची २
स्वेदन कर्मको लागि आवश्यक द्रव्यहरू

प्रायशः पातहरूको प्रयोग गरिन्छ र फल, बोक्रा, जरा वा काण्डको पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

सिमली (निर्गुण्डी)	पुनर्नवा	गहत	दशमूल	वृहत पंचमूल
लघुपञ्चमूल	गुर्जो	तण्डुल (चामल)	शीतल चिनी (शिग्रु)	तितेपाती
बरुण (सिप्लिगान)	एरण्ड	अर्क (आंक)	तिल	सिस्नु आदि

अनुसूची ३

निःशुल्क विशेष स्वास्थ्य सेवाको प्रयोजनको लागि भरिने फाराम

१. नाम, थर:-
२. उमेर:-
३. लिङ्ग:-
४. ठेगाना:- महा/उप/नगर/गाउँपालिका वडा नं.
५. पेशा:-
६. सम्बन्धित विरामी वा अभिभावकको दस्तखत:-
७. सेवाको किसिम:-
(क) जेष्ठ नागरिक (ख) स्तनपायी आमा
८. कार्यालय प्रयोजनको लागि (२ प्रति मध्ये १ प्रति सेवामाहीलाई)
(क) मूल दर्ता नं.
(ख) सहायक रजिष्टर दर्ता नं.

सि.नं.	मिति	सेवाको किसिम	औषधिको नाम	फायल	ग्रा./मि.ग्रा	पुनरावृत्ति मिति	विरामीको दस्तखत	दस्तखत(औषधि वितरण शाखा)

सिफारिश गर्ने स्वीकृत गर्ने

(उपचारमा संलग्न स्वास्थ्यकर्मी) संस्था प्रमुख

नाम: नाम:

पद: पद:

दस्तखत: दस्तखत:

अनुसूची ४
स्तनपायी आमाका लागि औषधिहरू

क्र.सं	औषधीको नाम	प्रयोग	मात्रा	प्रयोग विधि	प्रयोग अवधि	कैफियत
१	शतावरी (कुरिलो) चूर्ण	स्तन्य वर्द्धक, पोषक, प्रतिरोध वर्द्धक	चूर्ण ३-६ ग्राम स्वरस १०-२० मि.लि. क्वाथ: ५०-१०० मि.लि	रस निकालेर , चूर्ण (Powder) बनाएर अथवा पकाएर क्वाथको रूपमा	आवश्यकतानुसार सुत्केरी भएको ६ महिना सम्म	

अनुसूची ५
अत्यावश्यक आयुर्वेद औषधि सूचि

निःशुल्क प्रदान गरिने निम्नानुसारका औषधिहरू निरन्तर रूपमा प्राप्त हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

क्र.सं.	औषधिको विवरण
१.	अविपत्तिकर चूर्ण
२.	हिगवाष्टक चूर्ण
३.	महायोगराज गुग्गुल
४.	महानारायण तैल
५.	सितोपलादि चूर्ण
६.	टंकण भस्म
७.	पुष्यानुग चूर्ण
८.	बालामृत
९.	मृगमदासाव
१०.	सर्पगन्धाघन वटी
११.	निम्बादि चूर्ण
१२.	गन्धक रसायन
१३.	खदिरादि वटी
१४.	षडविन्दु तैल
१५.	योगराज गुग्गुल
१६.	महाशुदर्शन चूर्ण
१७.	महाशंख वटी
१८.	विल्वादि चूर्ण
१९.	जात्यादि तैल
२०.	कैशोर गुग्गुल
२१.	चन्द्रप्रभावटी
२२.	त्रिफला,
२३.	अश्वगन्धा चूर्ण

२. औषधि व्यवस्थापन

औषधि खरिद गर्दा सार्वजनिक खरिद ऐन २०६३ तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४ बमोजिम गर्नुपर्ने छ।

क) विनियोजित बजेटबाट ऐन नियमको परिधि भित्र रही तोकिएका औषधिहरू खरिद गर्नुपर्ने छ।

ख) औषधिको खर्च- औषधिको आम्दानी खर्चको अभिलेख छुट्टा छुट्टै सहायक जिन्सी खाता खडा गरी खर्च व्यवस्थापन गर्नुपर्ने छ।

यसरी राखिएको अभिलेख भण्डारको अभिलेख र उपचार रजिष्टरको अभिलेखसंग भिडेको हुनुपर्ने छ।

अनुसूची ६
औषधि गुणस्तर सम्बन्धि व्यवस्था

सम्बन्धित निकायबाट नविकरण गरी अद्यावधिक भएको उत्पादन अनुज्ञापत्र तथा बजार विक्री बितरण प्रमाणपत्र संलग्न हुनुपर्ने छ। गुणस्तर परिक्षणका लागि एक जना आयुर्वेद विषयको प्राविधिक रहने गरि कम्तिमा ३ जनाको गुणस्तर परिक्षण समिति गठन गरि परिक्षण गराउने।

चूर्ण औषधिहरूको निम्नानुसार परीक्षण व्यवस्था गर्ने:

क्र.स	औषधिको नाम	तौल	रूप/वर्ण	स्पर्श	रस	गन्ध	एकरूपता	कैफियत
प्रत्येक व्याचको स्वीकृति प्राप्त औषधि परीक्षण प्रयोगशालाबाट Microbial Test पूरा गरेको (Comply) प्रमाणपत्र संलग्न हुनु पर्ने।								

(ख) गुग्गुलु/ वटी औषधिहरूको निम्नानुसार परीक्षण व्यवस्था गर्ने:

क्र.सं.	औषधिको नाम	तौल		रूप/वर्ण	स्पर्श (Hardness)	एकाई तौल (Fineness)	रस	गन्ध	एकरूपता	कैफियत
		प्रति वट्टा	प्रति बट्टा							

(ग) भष्म/पिष्टी औषधिहरूको निम्नानुसार परीक्षण व्यवस्था गर्ने:

क्र.सं.	औषधिको नाम	तौल	स्वरूप (form)	रूप/वर्ण (colour)	रेखा पूर्णता	वारितर	निश्चन्द्रिका	रस	गन्ध	कैफियत

(घ) मलहम एवं तैल औषधिहरूको निम्नानुसार परीक्षण व्यवस्था गर्ने:

क्र.स	औषधिको नाम	तौल	रूप/वर्ण (colour)	स्पर्श (smoothness)	सान्द्रता	गन्ध	एकरूपता	कैफियत

अनुसूची ७

अत्यावश्यक आयुर्वेद औषधि तथा अन्य खरिद र जिन्सी अद्यावधिक गर्दा भर्नुपर्ने खपत विवरण फारम

क्र.स	औषधिको नाम	औषधिको मासिक खर्च विवरण		औषधि हस्तान्तरण गरेको संस्थाको संख्या	कैफियत
		परिणाम	इकाइ		
१.					

अनुसूची ८

औषधिको मौज्जात विवरण फारम

क्र.सं.	औषधि को नाम	औषधि प्राप्तिको श्रोत/कार्यक्रम								औषधिको जम्मा परिमाण	ईकाई तौल खुल्नेगरी के.जी./ग्राम / फाईल	कैफियत
		गत आ.व.को वांकी मौज्जात	आयुर्वेद विभाग वाट प्राप्त	अत्यावश्यक आयुर्वेद औषधि खरिद	चूर्ण औषधि निर्माण	अन्य वाट औषधि खरिद/प्राप्त	जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य प्रवर्धन सेवा	स्तनपायी आमा तथा शिशु सेवा	पञ्चकर्म (पूर्व कर्म) को लागि औषधि खरिद			